

ARCHIWUM REGIONALNE

HISTORIA OSADNICTWA ZIEMI HAJNOWSKIEJ (3)

W 1775 Puszcę Białowieską podzielono na 13 straży, powstały min. Straż Hajnowska i Straż Leśniańska. Dokładnie wyznaczono granice straży, siedziby zaprzysiężonych strażników i strzelców, zlustrowano osady wiejskie i wsie kluczowe. Północna granica straży hajnowskiej przebiegała zahaczając za Nowosady (wieś kluczową powstałą przed 1763 r., zamieszkałą także przez strzelców królewskich), biegła trybą leśną (obok Białowieży) w głąb Puszczy, wracała niemalże równoległą linią wychodząc na dzisiejszą ulicę Stefana Batorego i księdza Antoniego Dziewiatowskiego. Południowa granica Straży Hajnowskiej była jednocześnie północną granicą Straży Leśniańskiej, która również prostokątem wciniała się w głąb Puszczy i wychodziła północną granicą tuż za Perejewem. Od strony Puszczy Bielskiej granicę wyznaczała rzeka Leśna, zaś dzisiejsza ulica Kołodzieja była trybą przygraniczną.

Na granicach Puszczy w swoich zagrodach siedzibnych urzędowali strażnicy i strzelecy. Siedziba Straży Hajnowskiej była ulokowana w rozwidleniu dróg: Dolne i Dubiny. Do Straży Hajnowskiej należały grunty, które od rzeki Leśnej obecnie zamykają się fragmentami ulic: 3-go Maja do Lipowej, do Batorego, do terenu OSiR-u i HDK „Górnik” (obecny teren Soboru Świętej Trójcy był własnością tejże Straży). W 1795 r. pełniło tu służbę 7 strzelców i 2 osoczników. Siedziba Straży Leśniańskiej była w dzisiejszej dzielnicy Stara Leśna (okolice mleczarni).

Hajnowka powstała na granicy Puszczy Bielskiej i Puszczy Białowieskiej, oraz na granicy dwóch straży Hajnowskiej i Leśniańskiej. Granica obu straży przebiegała przez Hajnowszczyznę. Ówczesna Hajnowszczyzna to fragment dzisiejszej ulicy Batorego od Lipowej do Białostockiej. Nie są znane nazwiska jej ówczesnych mieszkańców. Wiadomo, że „... Stanisław I obiecuje urodzonemu Stanisławowi Bogdanowiczowi po śmierci Heyny, przyrzeczone strażnikostwo przy dożywotnim prawie zachować...”. Opisanie Leśnictwa 1764 r. wymienia w Puszczy 18 strażników, m.in.: w Hajnowszczyźnie – Szrektorowicz, w Leśnej – Michał Boćko. W 30 lat później w dokumentach zanotowano: w Hajnowszczyźnie – Krzysztof Szretterowicz, zaś w Straży Leśniańskiej – Michał Budzko, (różnorodność brzmienia nazwiska wynikała z niepoprawnej lub błędnej pisowni ówczesnych rachmistrzów). W Hajnowszczyźnie w 1771 r. urodził się Jakób Szretter herbu Szeptyckich, syn Krzysztofa i Katarzyny Szubertówny. Szretterowie zatem dziedzicznie przejmowali urząd straży, w roku 1831 funkcję strażnika pełnił Antoni Szretter syn Jakuba.

W roku 1775 do Straży Hajnowskiej należały:
Postołowo - wieś zamieszkiwana także przez strzelców tejże straży (jeszcze w 1639r. ostęp zwierzyny, w 1792 r. już uroczysko zamieszkiwane przez dwóch strażników: Maxima Owerczuka i Karola Kuczyńskiego).
Dubiny - wieś kluczowa licząca 53 dymy (ostęp zwierzyny do 1592 r., uroczysko, a w 1639 r. wieś chłopów pańszczyźnianych osadzonych na 15 włókach ziemi - pracujących na folwarku Dubiny, który ulokowany był w miejscu dzisiejszej Dubińskiej Fermi. W inwentarzu 1670 roku zapisano: Żyd z Dubin za wgażne (prawo zrębu) i szynk piwny za rok płaci 150 zł. Inwentarz Leśnictwa 1696 roku wymienia w Dubinach Bazylego i Wasyla Rodów. Trudno stwierdzić czy Bazyl i Wasyl to były dwie różne osoby, czy mowa o jednej dwukrotnie zarejestrowanej jako Wasyl i Bazyl.
Sowiny Hrud - wieś, zamieszkiwana także przez strzelców (w XVI w. uroczysko Sawin Hrud, rękopis 1792 r. rejestruje

strzelców Dawida Kaliszuka, Pawła Janowskiego i Antoniego Janowskiego - braci niedzielnych, co na jednym gruncie siedzą).

Lipiny - wieś kluczowa (uroczysko, na którym król August III w roku 1758 udzielił, za zasługi Jana Bernarda Szuberta strażnika Puszczy „...zarośli na grunt zgodnych ... na uroczyszczu Lipina i na sianożęci bagna przyległe aż po rzekę Skarbosławkę, która graniczy do pól Dubińskich”). W 1772 r. w Lipinach miał siedzibę oberstrażnik kwatery białowieskiej - Franciszek Sawicki.

Budy - osada budników, smolarzy i potażników (wieś powstała w II połowie XVIII w. na gruntach przetrzebionego na potaż uroczyska Szczekotowa).

Pohorelec - osada smolarzy i potażników (około 1798 r. wieś powstała na zgliszczach uroczyska, po zwinięciu bud potażowych w 1792 r.)

Teremiski - osada budników zajmujących się produkcją węgla drzewnego, smoły i potażu. (wieś powstała po zwinięciu bud potażowych w 1792 roku na uroczysku o tej samej nazwie. Na Teremiskach podobno była siedziba pisarza budnego, który prowadził dokładny rejestr wyprodukowanych produktów: smoły, dziegiu, potażu, węgla drzewnego).

Budy, Teremiski i Pogorzelce nie służyły ochronie Puszczy, były osadami przemysłowymi. Przemysłową eksploatację Puszczy zapoczątkował Zygmunt August, który pobudował 4 huty, fabrykę potażu i cały szereg smolarni. Specjalistów sprowadzano z Moraw i Żmudzi i osiedlono ich w Budach, Teremiskach, Pogorzelcach i Masiewie. Nowo osiedleni „przemysłowcy” zajęli się wypalaniem potażu, pędzeniem smoły i kurzeniem węgla. Produkcja węgla drzewnego to proces spalania miękkich gatunków drewna (np. sosny) przy ograniczonym dostępie powietrza, potocznie zwany wówczas kurzeniem lub skwarzeniem.

Innym produktem puszczańskim był potaż (węglan potasu) otrzymywany wyłącznie z popiołu drzewnego. Popiół ługowano (wyplukiwano) wodą i odparowywano. Suchą masę zwaną potażem kotłowym, oczyszczano przez kalcynowanie tj. prażenie w piecu potażowym. Potaż był wysoko cenionym towarem eksportowym, wykorzystywanym do produkcji szkła, mydła, barwników. Smolarstwo rozwijało się na terenach objętych karczunkiem lasu. Wykarczowane korzenie drzew w specjalnych budach tzw. kopulakach poddawano fachowej destylacji wytwarzając smołę. Smoła była również towarem eksportowym, cenionym w ówczesnym przemyśle, służyła min. do impregnacji drewna, uszczelniania kadłubów statków itp. Praca budników, smolarzy była ciężka i brudna zawsze chodzili oni zawsze w czarnych i zasmolonych sukmanach. Kopulaki terpentynowe, budy potażowe, smolarnie, były rozlokowane po całej straży. W dzisiejszym parku XXX-lecia, jeszcze w 1908 r. była czynna smolarnia i kilka kopulaków terpentynowych, które dały początek Terpentyniarni Braci Porowskich słynnej w okresie międzywojennym.

Do Straży Leśniańskiej należały:

Kozi Pereskok - osada strzelców (uroczysko, na którym w 1795 roku zamieszkiwało 2 strzelców: Nikon Bujnowski i Piotr Orzechowski, od 1921r. wieś. Kozi Przeskok rozciągał się od dzisiejszej ulicy Kołodzieja, przez teren toru Bielskiego (jeszcze nie było kolei) obejmując część dzisiejszego osiedla przy ulicy Nowowarszawskiej).

Leśne - siedziba strażnika Straży Leśniańskiej (prawdopodobnie dopiero po 1757 r. osadzono tu strzelca - strażnika, dzisiejsza dzielnica Hajnowki tzw. Stara Leśna).

Judzianka - osada (w 1639 r. uroczysko nad rzeką Judzianką, dopływ Chwiszczeja. Obecna Stara Judzianka).

Peryewo - siedziba strzelca (w 1639 r. uroczysko Porowo od nazwy osobowej pierwszego mieszkańca tegoż uroczyska Porej. W 1792 r. wymierzono grunta dla 2 strzelców królewskich).

c.d.n.

Opracowała: Alla Gryc